

Олександр КУЧЕРУК

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ДО ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ В ІДЕЙНО- ПРОГРАМНИХ ЗАСАДАХ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ДОБИ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

У статті розглянуто теоретичну та військово-організаційну підготовку до реалізації основних засад воєнної доктрини Організації українських націоналістів у 1930–1940-х роках та вироблення членами ОУН співзвучних часу і завданням бездержавної нації форм і методів боротьби за відновлення самостійної Української держави.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, воєнна доктрина ОУН, націоналізм, Є. Коновалець, М. Капустянський, М. Колодзінський.

Про військову доктрину ОУН написано чимало праць¹, однак чимало аспектів цієї проблеми не висвітлено досі. Згідно з усталеним визначенням, військова доктрина – це система офіційних поглядів і положень, що окреслює напрямки військового будівництва, підготовки держави і її збройних сил до війни, визначає способи і форми її ведення. Творці ОУН, зокрема полковник Є. Коновалець, що пройшли школу державного будівництва в добу Української революції 1917–1921 рр., добре розуміли важливість збройних сил для держави. До кола Є. Коновальця входило багато осіб, що мали військову освіту та досвід участі у Першій світовій війні, були учасниками визвольних змагань (М. Капустянський, В. Курманович, Р. Сушко, В. Колосовський, О. Сенник, Р. Ярій, С. Сулятицький, М. Сціборський та інші).

Метою Установчого Конгресу українських націоналістів ранньої весни 1929 р. було досягти об'єднання організацій націоналістичного спрямування на підставі спільних ідеологічних засад та визначити структуру, систему управління, напрямки діяльності єдиної Організації українських націоналістів. Конгрес ОУН, що відбувся у 1929 р., визначив, що “програма українського націоналізму є суцільною системою, в якій бачимо одну ідею та різні засоби здійснення її, – залежно від часу і обставин”², а “форма української державної влади як засіб реакції нац[іонального] організму на зовнішні обставини мусить мінятися відповідно до трьох етапів статусування Української Держави, а то: державного визволення, закріплення і

¹ *Посівнич М.* Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М. Посівнич. – Львів, 2010. – 190 с.; *Лісіна С.* Військово-організаційна діяльність ОУН у 1929–1939 рр.: (документознавчий аспект): дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / С. Лісіна. – Львів, 2008. – 193 с.

² *Мартинець В.* По конгресі / В. Мартинець // Розбудова нації. – 1929. – Ч. 1–2. – С. 7.

розвитку”³. У процесі підготовки до Конгресу розроблено план доповідей (рефератів), серед яких військова тематика посідала далеко не перше місце.

Ради Конгресу відбувалася як у пленарних засіданнях, так і в окремих комісіях. На пленарному засіданні з доповіддю “Військова справа” виступив М. Капустянський, який констатував, що “без збройної сили, що спирається на мілітаризованому народі, не можна звільнити своєї батьківщини”⁴. Він розповів про історію української військової справи, збройної боротьби, починаючи з князівських часів і аж до 1920 р. Доповідач наголосив на тому, що “Українська армія мусить бути, яка є в цілмі світі. Повстанче військо не виповнить того завдання. Армія не повинна бути класова, а всеукраїнська [...]”⁵.

Доповідь М. Капустянського була теоретичною з історичними екскурсами і не давала відповіді, як створити українську армію, однак в час бездержавності це було неможливо. Армію можна створити, коли є доступний людський ресурс для мобілізації, забезпечення зброєю, технікою, амуніцією, харчуванням тощо.

Ширше військові питання розглянуто на засіданні військової комісії, до складу якої увійшли Є. Коновалець (голова), М. Капустянський, К. Плохий, Р. Ярій, О. Згорлякевич, М. Сціборський, Л. Костарів, Т. Пасічник-Гарнавський, Я. Герасимович. Є. Коновалець у вступній промові визначив основним завданням військової комісії “створити тези, що мали б ввійти в політичну платформу Організації Українських Націоналістів” і визначив практичну складову, вказавши, що треба заснувати “військовий центр, який опанував би всі українські території та поширив свій вплив, як на окупованих теренах, так і на еміграції”⁶.

У дискусії підтримано думку про необхідність створення військового центру. М. Сціборський вважав, що “військова референтура Проводу мала би зайняти положення аналогічне як Міністерство війни, а центр військової організації як Генеральний штаб”⁷.

На засіданні комісії заслухано доповідь Р. Ярого (на жаль, не збереглося ні тексту, ні навіть назви цієї доповіді), у якій йшлося про план створення військового центру та проведення вишколів старшин і підстаршин. Визнано, “що подробиці плану, окресленого в зачитаному рефераті, мусять бути задержані в тайні серед членів Комісії”⁸.

За інформацією, поданою у виданні “Розбудова Нації” в числі 5 за 1929 р., крім виголошених доповідей Є. Коновальця, М. Капустянського та Р. Ярого (назву доповіді останнього не внесено в опублікований список), було підготовлено і подано на Конгрес ще кілька доповідей з військової тематики, однак вони не були заслухані: “Справа інтервенції” М. Капустянського; “Проблема морської оборони

³ Резолюції Конгресу українських націоналістів // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. – К., 2005. – Т. 1: 1927–1930. – С. 147.

⁴ Протокол пленарних засідань (запис В. Мартинця). 1929 р., 27–29 січня, 2–3 лютого // Конгрес українських націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали. – Львів, 2006. – С. 77.

⁵ Протокол пленарних засідань (запис С. Охримовича). 1929 р., 27–29 січня, 2–3 лютого // Конгрес українських націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали. – Львів, 2006. – С. 109.

⁶ Протокол пленарного засідання, військової комісії Конгресу Українських націоналістів (запис Я. Герасимовича). 1929 р., 12–13 лютого // Конгрес українських націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали. – Львів, 2006. – С. 153.

⁷ Там само. – С. 154.

⁸ Там само. – С. 157.

України” Л. Костаріва; “До морської політики України” (військова складова є частиною доповіді) Я. Герасимовича.

На підставі доповідей та дискусії на засіданнях військової комісії та наступному пленарному засіданні Конгресу у Програмі ОУН питання військової політики сформульовано так:

“1. Організація української військової сили буде поступно розвиватися, а її форма мінятися відповідно до трьох етапів політичного стану України: ворожої займанщини, національної революції, державного закріплення.

2. В обставинах ворожих займанщин підготовку українських народних мас до збройної боротьби, а зокрема підготовку організаторів та вишколених провідників, перебере окремий військовий осередок.

3. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний народ, готовий уперто та завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української Держави.

4. Оборону впорядкованої держави перебере єдина, регулярна, надклясова, національна армія і фльота, що враз з територіяльними козачими частинами будуть збудовані на підставі загальної військової повинності”⁹.

Проте ці тези важко було реалізувати на практиці. Зовсім не зрозуміло, хто підготує й очолить національну революцію, особливо на підрадянській Україні, звідки візьметься армія, як буде забезпечено її існування (зброя, засоби зв’язку, харчування, медицина тощо). Не розшифровано, що означає підготовка народних мас до війни (повстання, революції) в умовах “чужої займанщини”.

Провідники ОУН на той час беззастережно вірили у “вибух революції” у підрадянській Україні й будували свої плани, зважаючи на цю аксіому. Як писав у 1932 році член ПУН Д. Андрієвський, з початком “революції” на територію УРСР “мусимо перекинути наш актив, дати кадри розбурханій революційній стихії, піднімати повстання, організувати партизанщину та творити легіони”¹⁰. Розглядали також ситуацію, “якби не було повстання на ЗУЗ, національна революція скерована проти Польщі мусить бути першим і головним предметом та метою наших організаційних і пропагандивних заходів”¹¹.

Впливи ОУН на підрадянську Україну (у термінології ОУН – Східно-Українські землі, або СУЗ) були опосередковані. ОУН могла розраховувати лише на тих, хто з різних причин не сприйняв радянську систему влади і особливо на невдоволених національною (антиукраїнською та русофільською) політикою.

Те, що видавали за конспіративні зв’язки з “підпіллям” в УРСР, насправді виявилось легендованою операцією радянських спецслужб (із трагічним 1938 роком).

Дещо іншою була ситуація на підпольській частині України (у термінології ОУН – Західно-Українські Землі, скорочено ЗУЗ), де діяли громадські організації і товариства на національній основі, окремі з яких мали поважну фінансову підтримку. В Галичині проживало чимало учасників Української революції 1917–1921 рр., які мали змогу об’єднуватися в легальних структурах.

⁹ Розбудова нації. – 1929. – Ч. 5(17). – С. 177.

¹⁰ Андрієвський Д. Чинний виступ на ЗУЗ / Д. Андрієвський // Документи і матеріали до історії Організації Українських Націоналістів. – К., 2010. – Т. 2. – Ч. 2: 1931–1934. – С. 247.

¹¹ Там само.

Іншим було становище українців, що перебували на еміграції в країнах Західної Європи та Америки, на них ОУН мала особливі надії, сподіваючись передусім на фінансову підтримку та вишкіл військових кадрів для майбутньої української армії.

Що могла реально зробити ОУН? По-перше, спробувати об'єднати ветеранські та інші організації в різних країнах, де мешкали українці. Питання створення такого об'єднання обговорювали на конгресі. Визнано, що *“націоналісти мусять бути ініціаторами творення військового союзу і належними заходами забезпечити свій вплив”*¹². Очолили процес створення такого союзу вирішено військовому центру ОУН, до якого увійшли генерали М. Капустянський, А. Кравс, полковники Є. Коновалець, К. Плохий, підполковник М. Сціборський.

Навесні 1929 р. у Празі відбулася зустріч (нарада) за участю генералів М. Капустянского, М. Омеляновича-Павленка, А. Кравса і В. Курмановича, а також старшин Р. Сушка і К. Плохія. Давалися взнаки різні підходи до проблеми, певна ідеологічна відмінність, персональні розбіжності. Вдалося тільки погодити питання випуску низки лекцій на військову тематику для проведення практичних занять на курсах.

Почали формуватися військові центри в Парижі (М. Капустянський, М. Сціборський, В. Мартинець), у Відні (Р. Сушко), у Голландії (В. Колосовський, М. Селешко). Проте ці заходи не дали помітного практичного результату.

Важливого значення керівники ОУН надавали публікаціям на військові теми (історія, актуальні питання, практичні справи тощо) у нелегальному органі УВО місячнику “Сурма”, що виходив на еміграції у 1927–1934 роках і поширювався підпільно на ЗУЗ і фактично легально в країнах, де мешкали українці.

В одному з перших чисел “Сурми” проголошено, що *“українська революційна боротьба повинна підготувати цілу націю до збройної розправи за державність і то на всіх ділянках і з кожним окупантом”*¹³.

Багато уваги видання приділяло методам терористичної боротьби, використанню вибухівки, доступної зброї, тощо, а також конспірації, розвідувальної та контррозвідувальної роботи. Зокрема акцентовано на тому, що *“ми є далекі від возвеличування терору [...] Терор – це лише частина боротьби [...]”*¹⁴.

У брошурі “УВО” (1929), яка майже повністю була передрукована у “Сурмі”, крім пропагандивних матеріалів, вміщено статті про підпільну боротьбу, зокрема в розділах “Терор як засіб самооборони”, “Терор як засіб агітації”, “Саботажі”, “Партизанка”, “Війна імпровізованими військами”. Приклади наведено з боротьби окремих народів північної Африки (проти колонізаторів), Америки (проти британського панування). Франції та Бельгії (у період Першої світової війни) та ін.

¹² Протокол пленарного засідання, військової комісії Конгресу Українських націоналістів (запис Я. Герасимовича). 1929 р., 1–2 лютого // Конгрес Українських націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали. – Львів, 2006. – С. 155.

¹³ Під сучасну хвилю // Сурма. – 1927. – Ч. 3. – С. 2.

¹⁴ Сурма. – 1927. – Ч. 3. – С. 9.

Зокрема зазначено, що *“саботажі, так і партизанка мають у визвольній боротьбі, що її веде поневолений народ, дуже велике значення. [...] саботажі, як і партизанка є частинами, а то її початковою стадією цієї рішучої боротьби поневоленого народу за волю, в котрій, не тільки поодинокі особи й малі відділи, але цілий народ бере зброю і стає до останньої й рішучої розправи із своїми гнобителями”*¹⁵.

У розділі “Легіони” йдеться про практику створення військових підрозділів з емігрантів, вказано на те, що Польща, Чехія, Фінляндія, не маючи своїх держав, змогли в певній фазі Першої світової війни утворити національні регулярні підрозділи, тому визнавали за необхідне *“намагатися творити військові відділи на території чужих держав, що ставляться прихильно до визвольних змагань [...] За доброї волі й відповідної енергії легше здійснити підготовку легіонів на еміграції, ніж підготувати й вести боротьбу підпільній, таємній організації в краю. Через військову самовишкільну акцію можна підготувати кадри провідників, знову ж у військових організаціях і товариствах зорганізувати маси”*¹⁶.

Питання творення “легіонів” знайшло розуміння і підтримку у середовищі української еміграції. Відвідини провідниками ОУН (Є. Коновалець, М. Капустянський та ін.) США і Канади стимулювали появу українських ветеранських організацій за участю ширших кіл еміграції. У Канаді – Українська Стрілецька Громада (УСГ), Українське Національне Об’єднання (УНО), в США – Організація Державного Відродження України (ОДВУ), які зосереджувалися на двох головних завданнях: об’єднання ветеранів та дотичних до військових справ українських емігрантів, створення фінансової бази для діяльності ОУН. Важливого значення надавали перевишколу та вишколу старшин і підстаршин, зокрема багато уваги приділяли підготовці льотчиків і авіатехніків.

Натомість зусилля ОУН щодо консолідації української еміграції в Європі були незначними, так і не вдалося домогтися утворення загальноєвропейського ветеранського товариства, налагодити довготривалий випуск преси, а “Сурма”, як і “Розбудова Нації” та “Український націоналіст”, зі середини 1934 р. уже не виходили в світ, – зник досить дієвий спосіб комунікування з націоналістичним середовищем.

Окремі військові питання висвітлювалися у виданні ПУН “Розбудова нації”. Так, Є. Коновалець написав статтю “Військовий вишкіл”, А. Фовицький вмістив допис “До питання військового вишколу”, а генерал Армії УНР В. Сварика “Дещо з минулого та висновки з того для майбутнього”. Згодом військова тема прущувалася лише в окремих загальних статтях з теорії українського націоналізму.

Питання вишколу військових кадрів було актуальним. Навчання, організоване в Подебрадах, Празі, Гданську, Берліні за участю членів ОУН із ЗУЗ, давали знання чи навички швидше для підпільно-диверсійної роботи, якісний та систематичний вишкіл кадрових військових важко було організувати.

На конференції ПУН у червні 1931 р. теж розглядали проблеми вишколу кадрів, зокрема доповідь виголосив генерал М. Капустянський. У грудні 1931 р. Є. Коновалець зазначав: *“Коли б на протязі місяця грудня не вдалося В[ійськовій] референтурі і канцелярії В[ійськового] вишколу поставити згаданий вишкіл на*

¹⁵ УВО. – [Б. м.], 1929. – С. 62.

¹⁶ УВО. – [Б. м.], 1929. – С. 71–72.

належній висоті [...], я змушений справу вишколу на деякий час припинити”¹⁷. Тоді ж відбулася досить гостра розмова Є. Коновальця з військовим референтом М. Капустянським, під час якої ще раз обговорено проблеми військового вишколу та узгоджено заходи.

М. Капустянський підготував документ “Організація курсів та техніка навчання”. Планували організувати курси в Парижі, керувати ними доручили військовому референту ПУН. Курс навчання був розрахований на шість місяців, із завершальними іспитами та видачею сертифікатів. Для членів ОУН з інших країн, які не мають змоги приїхати надовго у Париж, референти військових курсів були зобов’язані окремо організувати вишкільні гуртки за єдиною для усіх груп програмою.

Основним посібником став цикл лекцій, який підготував військовий референт М. Капустянський “Загальний курс військового вишколу”, що містив огляд різних родів військ і озброєнь, аналіз стану армій СРСР, Польщі, а також армій інших європейських країн і США. Проаналізовано також вишкільну справу та її перспективи, вказано, що Північна Америка “це одинокий нині терен, де можливий, справжній військовий вишкіл [...] у формі гуртків Стрілецьких Громад, спортивних товариств і пластових організацій”¹⁸.

Голова ПУН на допомогу М. Капустянському відрядив генерала В. Курмановича. М. Капустянський розробляв питання теорії, проблеми військової доктрини тощо, а В. Курманович очолив Військовий штаб (ВШ), завданням якого була практична робота (вишкіл, облік “військовозобов’язаних” та ін.). У плані діяльності ВШ на найближчий час передбачено такі заходи:

1. “Реорганізація кадрів в Європі, за Океаном, та під забором”¹⁹ (та організація їх).
2. Підручники, їх опрацювання та друк.
3. Оцінка політстратегічної ситуації та розроблення способів нашої діяльності при різних евентуальностях.
4. Розподіл праці між членами В[ійськового] Ш[табу].
5. Організаційні зарядження та призначення керуючих органів.
6. Терміни виконання завдань та надсилки звітів.
7. Застосування політики до стратегії та накреслення напрямів нашим політичним провідникам.
8. Намагання ґрунту для використання українських військових сил поза нами.
9. Евентуальний план нашої акції у часи підготовки до подій та менту зриву.
10. Матеріально-технічна база та вишкільна акція”²⁰.

Голова ОУН Є. Коновалець з огляду на обставини планував якнайшвидше провести II конгрес українських націоналістів (II Великий збір), який би мав проаналізувати дотеперішню діяльність Організації та уточнити методи і способи діяльності, оновити провід ОУН. Проте дату проведення зборів неодноразово

¹⁷ Обіжник Проводу українських націоналістів 10 грудня 1931 р. Число 2 // Документи і матеріали до історії Організації українських націоналістів. – К., 2010. – Т. 2. – Ч. 2: 1931–1934. – С. 127.

¹⁸ Вишкільна комісія // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 11.

¹⁹ під забором, тобто під окупацією.

²⁰ План праці Вішта // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 19.

переносили. У листопаді 1937 р. голова ПУН Є. Коновалець змушений провести реорганізацію Проводу, щоб кадрово посилити військовий напрям діяльності ОУН.

У “Комунікаті” Є. Коновалець повідомляв: *“З уваги на нові умовини діяльності ОУН, її розвиток та моменти організаційної доцільності, вирішив я ще до чергового Збору ОУН, який усталить організаційні форми відповідні до вимог завдань і часу перевести реорганізацію існуючого ПУН. На місце усталеного Конгресом ПУН покликую новий тимчасовий ПУН”*²¹.

Новий ПУН складався з восьми членів-референтів: секретар ПУН, військовий референт, референт зовнішньої пропаганди, референт громадських акцій на еміграції, референт внутрішньої політики, начальник ВІШТ, референт зв’язку з Новим світом, культурний референт. *“Крім того правами членів ПУН користуються кожночасні провідники КЕ, як теж провідники гуртків присяжних членів ОУН у СДПА”*²² і Канаді²³.

Вказано, що *“військові справи веде Військова Команда ОУН під проводом Голови ПУН. Складається вона з Військового референта ПУН і Начальника ВІШТ”*²⁴.

Важливість військової діяльності підтверджується також бюджетом ОУН, складеним після реорганізації ПУН. Із загальної запланованої суми бюджету у 5255 доларів США на військові справи (військова референтура, ВІШТ та різні дрібні витрати пов’язані з військовою справою) виділено 605 доларів, що на 5 доларів менше, ніж найбільша стаття витрат – зовнішня пропаганда, на потребу канцелярії Голови ОУН виділено 305 доларів, секретаріат ПУН отримав 340 доларів²⁵.

На кого ж могли розраховувати провідники ОУН на початку 1930-х років у справі створення “легіонів”? З аналізу тогочасного геополітичного становища ПУН робив висновок, що країни колишньої Антанти орієнтувалися на співдію з колишньою Російською імперією у формі СРСР, хоча перед тим активно намагалися ліквідувати більшовицький режим. Для політикуму Сполучених Штатів проблеми України були далекими, Канада ж не відігравала особливої ролі в міжнародній політиці. Натомість Німеччина, поступово відновлюючи економіку, виходила з політичної напівізоляції й почала приділяти певну увагу українським справам.

Фактично лише Литва у 1930-х роках допомагала ОУН практично, зокрема часопис “Сурма” друкувався саме у Литві. Литовський уряд неофіційно фінансово підтримував ОУН, виділяючи регулярно певні суми. До речі, голова ОУН Є. Коновалець (з дружиною і сином), а також ще кілька провідних членів ОУН користувалися паспортами громадян Литовської Республіки.

²¹ Справа реорганізації ПУН. Комунікат. 23 листопада 1937 р. // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 1.

²² СДПА – Сполучені Держави Північної Америки, варіант абрєвіатури тогочасної української назви Сполучених Штатів Америки (США).

²³ Справа реорганізації ПУН. Комунікат. 23 листопада 1937 р. // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 1.

²⁴ Там само.

²⁵ Бюджет важний від 1.12.37 р. включно аж до виконання // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 117. – Арк. 1–4.

На засіданні ПУН за участю членів військової референтури у грудні 1937 р. Є. Коновалець у своїй доповіді, характеризуючи стан справ у військовій ділянці, розповів, що при штабах Вермахту і литовської армії “*вишколюється старшинська кадра будучої Укр[аїнської] Армії та загони розвідників*”, а “*в південній Америці лейтенант нім[ецького] Ген[ерального] штабу Landsholf, ствердивши бойовий стан наших організацій, приступив разом з ген[ералом] Курмановичем до організації правильних військових частин*”²⁶.

Про окремі військові справи повідомляв представник Проводу ОУН у Данцігу А. Федина, зокрема про “*конференцію, в якій брав участь з нашого боку полк. Коновалець, я, та ще третій член Організації*”²⁷, а з другого боку троє старшин генерального штабу могутньої тоді європейської держави²⁸, на якій обговорювались справи мобілізації українського запілля на випадок війни з Польщею [...] були обговорені методи мобілізації, навіть обговорено мобілізаційні пункти, командні зупинки, потрібний одяг, харчовий і медичний запас, потрібна зброя, з легкими гарматами включно, яка мала бути доставлена вже в першій хвилині з повітря...”²⁹.

Розглядали також конкретні плани щодо організації українських військових підрозділів на Далекому Сході, в Маньчжурії: “*Ми зможемо при допомозі японців розпочати формування партизанських загонів серед населення “Зеленого Клину”. В разі війни ми можемо формувати регулярні українські частини на Дал[екому] Сході. Ми можемо організувати акти саботажу на Великій Україні з метою не дозволити знимати воєнні частини і пересовувати їх на Дал[екий] Схід.*”³⁰

З метою виконання таких планів до Маньчжурії в середині 1930-х років висла-но кількох осіб. Після ознайомлення з ситуацією на розгляд Проводу подано досить сміливий і максималістський план, в якому серед іншого йшлося про можливість “*зорганізувати 20 тисяч українців, які сьогодні є членами московських організацій; [...] створивши українські ВІЙСЬКОВІ ВІДДІЛИ*”³¹. Основою майбутніх військових формацій мала стати молодіжна організація Українська Далекозахідня Січ (УДС), в яку було реформовано Союз Української Молоді (СУМ).

Лише перед Другою світовою війною зроблено практичну спробу щодо реалізації “*легіонової концепції*”: йдеться про організацію парамілітарної організації “*Карпатська Січ*” в автономній Підкарпатській Русі (1938–1939), яка стала основою мілітарної сили, що боронила зі зброєю в руках Карпатську Україну у березні 1939 р. Правда власними силами озброїти та обмундирувати січовиків не було змоги, а очікувати на допомогу Німеччини, як виявилось, було марно.

Влітку того ж 1939 р. реалізовано план створення “*легіону*” у складі двох батальйонів (чисельність не була сталою) при німецькому Абвері, командиром якого призначено члена військової референтури ПУН полковника Р. Сушка. Фактично це

²⁶ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 4.

²⁷ Швидше за все йдеться про Р. Ярого, який виконував функції представника ОУН у контактах з Вермахтом.

²⁸ Йдеться про Німеччину.

²⁹ Цит. за Матла О. Історичні нотатки / О. Матла. – Торонто, 1985. – С. 106.

³⁰ Онацький Є. У вічному місті / Є. Онацький. – Торонто, 1989. – Т. 4: Записки українського журналіста. 1934 рік. – С.148.

³¹ Лист М. Митлюка (Б. Луковенка) до невстановленого провідника ОУН в США від 25 травня 1936 р. // Архів ОУН в Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 1.

був десантно-диверсійний підрозділ з німецькою назвою *Bergbauern-Hilfe* (Допомога горянам) з абрєвіатурою ВВН, який українці розшифровували як Військові Відділи Націоналістів (популярною була назва “легіон Сушка”). Підготовка тривала кілька місяців, легіон мали використати у нападі на Польщу, але фактично він не брав участі у бойових діях і восени 1941 р. був розформований.

У меморандумі Українського Національного Об’єднання, найбільшої громадської української структури в Німеччині, до міністра закордонних справ Райху Й. Ріббентропа, також порушено проблему створення українського військового підрозділу: *“Здійснення цього прагнення українці вбачають у формуванні утвореного ними Українського легіону. До формування цього легіону відчувають себе українці, серед яких знаходяться багато українських фронтовиків з Визвольної боротьби українців проти Москви у 1917–1921 рр. [...] Цей Український Легіон міг би пізніше стати складовою частиною кістяка при побудові Українського Війська”*³².

ОУН мала велику надію на “революційний зрив”, тобто на національну революцію, однак ці сподівання не виправдалися, українські землі в складі СРСР фактично перебували за залізною завісою і впливати на ОУН безпосередньо не могла. Певні досягнення мала Організація лише на Галичині (частково на Буковині), але вони були пов’язані переважно з терористичною діяльністю, внаслідок чого польська влада репресувала не тільки членів ОУН, страждали громадські організації, культурно-освітні установи, кооперативи та фінансові заклади.

У цій ситуації треба було дати членам ОУН нову візію, нове дихання: *“Нема у нас і не може бути якоїсь галицької політики чи стратегії, придніпрянської чи буковинської. Мусить бути одна загально-українська політика і стратегія [...] При ударі з одним ворогом чи ворогами в нас не сміє повторитися 1917–1921 рр. з різними орієнтаціями на чужі сили і їх змінами”*³³.

Загальний аналіз виявив, що військова справа ОУН після I конгресу не зрушилася далеко, а геополітична ситуація досить помітно змінилася. Виділялися дві тоталітарні сили – гітлерівська Німеччина і сталінський Радянський Союз, а країни колишньої Антанти фактично пливли у фарватері головних гравців. Польща шукала порятунку у комбінаціях різних союзів. Українське питання, на думку провідників ОУН, мало шанси знову стати предметом європейської політики. Отже, відповідно до ситуації треба було внести корективи у воєнну доктрину ОУН, а також активізувати військову діяльність.

Є. Коновалець наприкінці серпня 1937 р. створює нову оперативну структуру чи орган для ведення військового напрямку діяльності ОУН – *Військову команду ОУН* для *“підготовки, організації й керування акцій революційно-мілітарної сили ОУН”*³⁴ і затверджує її статут. До складу Військової команди (ВІКО) увійшли: голова ПУН Є. Коновалець, військовий референт ПУН М. Капустянський, начальник

³² Меморандум Українського Національного Об’єднання міністрові закордонних справ Німеччини Ріббентропу // Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів / [упор. і предм. В. Косика]. – Львів, 1997. – Т. 1. – С. 30–31.

³³ Загальне положення на ЗУЗ і можливості військового діла // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 123. – Арк. 10.

³⁴ Тимчасовий статут військової команди ОУН // Там само. – Арк. 11.

ВШТ В. Курманович. Військова команда складалася з таких відділів: організаційний, пропагандивний, видавничий, вишкільний, інформативний, організаційно-мобілізаційний, відділ безпеки, адміністративно-господарський.

М. Капустянський уклав “Основні засади воєнної доктрини українських націоналістів”, що склалися з десяти пунктів. Зокрема у документі вказано: “Воєнна доктрина українських націоналістів ставить у свою засаду святий обов’язок боронити батьківські землі перед ворогами”, “Воєнна доктрина українських націоналістів визнає творчий імперіалізм нації і вірить в призначення і місію українського народу творити власне життя на грані двох світів” (тобто Європи і Азії), доктрина “спираючись на ідеологічних засадах націоналізму кладе в основу творення збройних сил та їх організаційних та стратегічних форм принципи воєнної науки”, “Український мілітаризм мусить бути уособленням найкращих моральних і фізичних прикмет нації”, “Служба в українській армії – найбільш почесна служба, якою українець зможе окупити свою належність до української нації [...]”³⁵.

М. Капустянський публікує у воєнно-науковому журналі “За збройну Україну” (1938) статтю “Модерна війна й наші завдання”, в окремому розділі “Українська воєнна доктрина” зазначено, що “для першого періоду нашої боротьби українська воєнна доктрина буде по формі модерною, по своїй істоті національно-революційною”³⁶. Публікація викликала значне зацікавлення, до військової реферирури надійшли зауваження, доповнення, листи з порадами, запитаннями тощо.

У виданому того ж року (вже по смерті голови ОУН Є. Коновальця) воєнно-науковому збірнику “Війна і техніка” М. Капустянський, підсумовуючи обговорення “Основних засад...”, писав: “Український військовий провід буде творити свою збройну силу на займанщинах. Бо ж наша мілітарна боротьба та революційно-повстанчі чини швидко притягнуть під українські стяги маси українських вояків”³⁷ з армій держав, під окупацією яких перебували українські землі. Стаття закінчується кількома тезами: “По-перше, по формі українська армія творитиметься на зразок окупантських частин із необхідними корективами. Друге: по духу вона буде національною армією зо всіма її додатними рисами. Значна кількість організаційних одиниць об’єднаних у дивізії, а останні групи у корпуси. Третє: сувора дисципліна, повне довір’я між старшинами й вояками. Четверте: відновлення славетних стягів визвольної війни, окремі легіони американського континенту. По-п’яте: додержання територіальної системи для вояків, старшина ж різних земель. Шосте: добре організоване запілля й сильна влада на місцях. Сьоме: в районі операцій регулярних частин та в запіллі – всі повстанчі відділи розв’язуються або реорганізуються в зглядно загальній системі. Нарешті очолює боротьбу в усіх її ділянках провідник зверхник”³⁸.

Члени ОУН, що перебували на еміграції, скріпили ідеологічні та організаційні форми ОУН, викристалізували світоглядну основу українського націоналізму, як політичної доктрини, розвивали військову доктрину, а також дбали про фінансове

³⁵ Основні засади воєнної доктрини українських націоналістів // Там само. – Арк. 9.

³⁶ Капустянський М. Модерна війна й наші завдання / М. Капустянський // За збройну Україну. – Париж, 1938. – С. 9.

³⁷ Капустянський М. До питання української воєнної доктрини / М. Капустянський // Війна і техніка. – Париж, 1938. – С. 8.

³⁸ Там само. – С. 9.

забезпечення діяльності ОУН. Члени ОУН, що діяли в складних обставинах підпілля в Україні, стикалися з численними проблемами. Терористичні та саботажні акції, романтизація підпільної боротьби витворили новий ідеал революціонера-націоналіста, що відрізнявся способом мислення від старшої генерації членів ОУН.

В аналітичній записці члена ОУН “Загальне положення на ЗУЗ і можливості військового діла”, який належав до крайовиків-революціонерів і який волею обставин змушений був емігрувати, зазначено, що “час від червня 1934 до січня 1936 час для організації дуже критичний. Хто не сидів в тюрмі, той був в Березі. Осталися лише самі низи. Мусілося латати всякі пости нераз людьми припадковими, які в добрих часах не відігравали більшої ролі. [...] Здавалося, що з початком 1936 р. справа піде краще. Виходили люди з Берези, багато старих членів кінчило вироків і виходило з тюрем на волю. Здавалося, що коли тепер ті досвідчені революціонери придуть до роботи, справа піде шоршим темпом вперед. Та ці люде, які виходили, дуже часто горді на свої заслуги і зарозумілі, хотіли концентрувати справи в своїх руках, дарма, що на це не дозволяла конспірація і що вони самі не мали до цього даних (за час побуту в тюрмі затратили перспективу можливостей дійсности). Зачався період інтриг і амбіціонерства. А що були це люде переважно з революційним ім'ям, заслужені – повставав тим більший хаос. [...] Крім того, елементи, які не видержали проби років 1934–35 ішли часто в ворожий табір. Завдання проводу ставало тяжким. Треба було вести війну на кілька фронтів, зовні і внутрі. Розуміється, що також не сприяло постановці військового діла”³⁹.

Проблеми з військовою справою у Галичині чітко окреслені: “Брак у нас військових людей націоналістів, які цю справу потрапили б ставити. Старі військовики з часів війни зовсім тою справою не цікавляться. Відсунулися на бік, зайняли своїми щоденними справами. Молодих не багато. Із посеред тих невеликий відсоток наших, які посвятилися б цьому”⁴⁰. Отже, була певна невідповідність між завданнями, які ставили перед ОУН у Галичині щодо реалізації військової доктрини і її кадровими можливостями, а останнє мало залежало від еміграційного провідництва ОУН.

В архіві ОУН зберігається текст “Военна доктрина українських націоналістів” (196 сторінок машинопису на аркушах трохи більших від сучасного формату А4). Цей документ не є системою офіційних поглядів і положень ОУН на етапі перед Другою світовою війною, неминучість якої добре була зрозумілою. Автор документа не вказаний, але з опублікованої 1940 р. його першої частини, довідуємося, що “Военна доктрина...” належить перу М. Колодзінського⁴¹.

³⁹ Загальне положення на ЗУЗ і можливості військового діла // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 123. – Арк. 2–3.

⁴⁰ Загальне положення на ЗУЗ і можливості військового діла // Там само. – Арк. 8.

⁴¹ Колодзінський М. Українська военна доктрина. Частина перша / М. Колодзінський. – [Б. м., б. р.], – 62 с. Фактично це машинопис, розмножений копіювальною технікою, відсутні будь-які вихідні дані, з передмови можна зрозуміти, що видана вона після смерті автора, тобто після березня 1939 р. але, з огляду на те, що в передмові не згадано події Другої світової війни, то швидше за все видана вона у вересні 1939 р. В Канаді 1976 р. ця брошура була перевидана з відредагованим і дещо скороченим текстом. Знято “максималізм” та виправлено лексику тоталітарного часу.

Документи Архіву ОУН у Києві дають змогу уточнити час написання “Військової доктрини...”. Власне розробкою цієї проблеми займалася група під керівництвом військового референта ПУН генерала М. Капустянського. Перебуваючи на еміграції, М. Колодзінський оселився у Бельгії, де перебувала група членів ОУН, зокрема й один із членів ВШП підполковник В. Колосовський. Скервуюючи енергію М. Колодзінського в конструктивне русло, Є. Коновалець писав: *“Ви поїхали туди (до Бельгії – О. К.) з певними конкретними завданнями й їх Ви мусите виконати, коли хочете рости в організації. Ці завдання Ви знаєте; для певності я їх ще раз повторюю: а) Військові студії при допомозі Рубича (псевдонім В. Колосовського – О. К.), б) Пропаганда військової думки серед громадянства у формі виготовлення цілого ряду статей, що їх відтак можна би було вмістити в нашій пресі. Завдання великі й відповідалні”*⁴².

Шукаючи свого місця в організаційній структурі, М. Колодзінський не раз звертався до голови ОУН Є. Коновальця у різних справах, на що той відповідав: *“Я Вам вже давніше заявляв, що дам Вам можливість рости в організації. Від Вас одначе буде залежати, зокрема, від Вашого вкладу в організаційну діяльність, яке місце Ви в організації займете [...] рівночасно не можете від нікого вимагати, щоби виявляли довір’я до Вашої майбутньої діяльності так би мовити на кредит. Кожний хоче бачити, що Ви зробите і осудять Вас по вислідах Вашої праці”*. І додав цікаве для нас речення: *“Наразі прошу закасати рукави і підготовляти Ваш реферат на зустріч ВШП”*⁴³. Швидше за все йдеться про якусь доповідь, яку М. Колодзінський мав би подати на нараду Військового Штабу ОУН. Малоімовірно, що це була цілісна військова доктрина, швидше за усе це огляд військової потуги однієї з армій сусідніх країн.

10 березня 1938 р. Я. Стецько, котрий на той час емігрував і працював у групі з підготовки Другого конгресу, написав листа до М. Колодзінського, з якого довідуємося, що працю над текстом “Військової доктрини” він розпочав вже у другій половині березня 1938 р.: *“Пропоную Вам опрацювати для нашого журналу реферат під н[азвою] “Українська воєнна доктрина. До Вашої вступної праці на цю тему пересилаю Вам замітки, які читав уже н[ан] Мудрий (псевдонім Є. Коновальця – О. К.) і з ними згідний. До Вас належало б крім історичної ретроспективи дати і перспективу, базуючи нашу доктрину на тих завданнях, що їх ми ставимо перед Україною. Реферат Ваш має бути готовий до I.VI. ц[ього] р[оку]”*⁴⁴.

Проте завершити свою працю до вказаного терміну М. Колодзінському не вдалося. Мабуть, першим читачем тексту був саме підполковник В. Колосовський, який вніс чимало правок у машинописний варіант. Наступні події не дали змоги М. Колодзінському завершити роботу над “Воєнною доктриною”, відповідно працю не розглядала Військова комісія ОУН, не розглядали його і члени ПУН, тобто “Військова доктрина” М. Колодзінського не була затвердженою і до сьогодні не надрукована в повному обсязі.

⁴² Лист Є. Коновальця до М. Колодзінського від 8 серпня 1937 р. // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 124.

⁴³ Там само. – Арк. 121.

⁴⁴ Лист Я. Стецька до М. Колодзінського 10 березня 1938 р. // Там само. – Арк. 128.

У 1940 р. (вже після поділу ОУН) перший розділ (62 сторінки) “Воєнної доктрини” М. Колодзінського опубліковано під назвою “Українська воєнна доктрина. Частина перша”. Фактично це машинопис розмножений копіювальною технікою, відсутні будь-які вихідні дані. З передмови випливає, що видана вона після смерті автора, тобто після березня 1939 р. але, з огляду на те, що в передмові не згадано події Другої світової війни, то швидше за все видано її у вересні 1939 р. Брошура була перевидана в Канаді 1976 р. з відредагованим і дещо скороченим текстом. Знято “максималізми” та виправлено лексику тоталітарного часу.

М. Колодзінський, окрім незмінних тез про збройну боротьбу українського народу під проводом ОУН, використовує дещо іншу термінологію. У цьому виданні вжито поняття українського мілітаризму: боротьба за Українську державу не локалізувалася на вузькій євразійській смузі, – її поширювали на Кубань та терени Далекого Сходу (Зелений Клин) і Казахстан (Сірий Клин)⁴⁵.

Отже, М. Колодзінський наголошував: *“Воєнна доктрина українських націоналістів мусить з’ясувати характер нашої війни в найширших розмірах, яких тільки вимагають політичні відносини й наше географічне положення. [...] воєнна доктрина українських націоналістів не може брати під увагу тільки етнографічні землі, бо в цьому випадку буде розріз між політичними замірами і воєнною потенцією. [...] Така доктрина дасть моральні і політичні підстави для української армії”*⁴⁶.

Розвиваючи тему, він зазначав: *“Ми хочемо виграти війну, велику й жорстоку війну, яка зробить нас володарями Східної Європи. Ми хочемо виграти війну стратегічно, а не тільки тактично. Тому війну українських націоналістів треба брати в цілому, а не на рати [...]. Треба розбуджувати воєнний запал і жадобу боротьби з кожним, хто проти нас [...]. Треба провокувати нашу уяву, щоб побуджувати її до винаходження нових форм боротьби, які є скриті у воєнній інтуїції генія української нації. Ось це є найважливіше завдання сьгоднішнього військового відділу ОУН”*⁴⁷.

Виникає питання, чому так і не було опубліковано працю М. Колодзінського. Безперечно, цей документ ідеологічно і світоглядно був продуктом свого часу. Захоплення ідеєю монопартійності, вождизму, нашарування расової складової при-таманні ОУН лише на початковому етапі її розвитку. Випрацьована ОУН на чолі з Є. Коновальцем наприкінці 1930-х років система поглядів уже не була співзвучною тоталітарним вченням і практикам імперіалізму, у тому числі й “теоретизуванням” М. Колодзінського.

Несподівана смерть Є. Коновальця у травні 1938 р. вплинула на процеси в ОУН⁴⁸. Другий конгрес відбувся у серпні 1939 р. Однак замість військово-політичних проблем розглядали передусім питання, хто очолить ОУН. Європа

⁴⁵ Цікавою ілюстрацією до цих ідей є роман С. Любомирського “Плем’я вовків” (1947), події якого закінчуються взяттям українськими військами російської столиці Москви та підняттям над Кремлем синьо-жовтого прапора перемоги.

⁴⁶ Колодзінський М. Українська воєнна доктрина... – С. 15–16.

⁴⁷ Там само. – С. 51–52.

⁴⁸ II конгрес мав дати нові орієнтири, визначити завдання на тому етапі розвитку ОУН, зміцнити її організаційно. Смерть Є. Коновальця напередодні конгресу була не випадковою, власне

і світ стояли перед початком нової війни, тому теоретики ОУН все ж виклали своє розуміння військових справ у тезах, які увійшли до нової Програми ОУН, затвердженої Другим збором 1939 р. у Римі. Отже, провідники ОУН, її творці усвідомлювали значення військового питання, бо ідеологічна та пропагандивна складові, на їхню думку, були лише підґрунтям до збройної боротьби за відновлення державної незалежності України.

Oleksandr Kucheruk. The problem of preparation to the military struggle for the state independence of Ukraine as understood by the Organization of Ukrainian Nationalists in the time of Yevhen Konovalets

We consider the theoretical and military organizational preparation of basic principles of military doctrine of Ukrainian Nationalists and development of congruent to the time and task of the stateless nation in the struggle for restoration of an independent state and its practical forms in 1930–1940s.

Key words: Organization of Ukrainian Nationalists, OUN military doctrine, nationalism, Ye. Konovalets, M. Kapustiansky, M. Kolodzinsky.

Александр Кучерук. Осмысление Организацией Украинских Националистов в период Е. Коновальца проблемы подготовки к вооруженной борьбе за государственную независимость Украины

Рассматривается теоретическая и военно-организационная подготовка реализации основных принципов военной доктрины Организации украинских националистов в 1930–1940-х годах и утверждение созвучных времени и задачам форм и методов борьбы за восстановление самостоятельного Украинского государства.

Ключевые слова: Организация украинских националистов, военная доктрина ОУН, национализм, Е. Коновалец, М. Капустянский, М. Колодзинский.

успішне наближення до конгресу вплинуло на рішення Кремля про ліквідацію провідника ОУН Є. Коновальця.